

ЂОРОВИЋЕВИ СУСРЕТИ

НАУЧНИ СКУП ИСТОРИЧАРА

Зборник радова

ЗНАМЕНИТИ ХЕРЦЕГОВЦИ КРОЗ ИСТОРИЈУ

СПКД ПРОСВЈЕТА
ГАЦКО
2023

САДРЖАЈ

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ	11
Будимир Алексић: КНЕЗ И ЧЕТОВОЋА МИРКО АЛЕКСИЋ КАО ИСТОРИЈСКА ЛИЧНОСТ И КЊИЖЕВНИ ЛИК	13
Бошко Бранковић: ВОЈИСЛАВ ШОЛА И БОРБА ЗА ЦРКВЕНО-ШКОЛСКУ АУТОНОМИЈУ	31
Лазар Радан: АРХИМАНДРИТ МЕЛЕНТИЈЕ ПЕРОВИЋ – ИЗМЕЂУ ДУШКОГ КАЛУЂЕРА И УСТАНИЧКОГ ВОЂЕ	49
Жарко Лековић: ЗНАМЕНИТИ ХЕРЦЕГОВЦИ – ДРОБЊАЦИ У 19. ВИЈЕКУ	73
Боривоје Милошевић: МИТРОПОЛИТ ЗАХУМСКО-ХЕРЦЕГОВАЧКИ СЕРАФИМ ПЕРОВИЋ	91
Петар Милошевић: ПЕТАР ИВАНИШЕВИЋ – ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ БИОГРАФИЈЕ БАНА ЗЕТСКЕ БАНОВИНЕ	110
Радмила Михајловић: ВОЈВОДА ДОБРОСЛАВ ЈЕВЂЕВИЋ	123
Милан Мицић: СРПСКИ ДОБРОВОЉЦИ – КОЛОНИСТИ ИЗ ХЕРЦЕГОВИНЕ 1914–1941. ЛИЧНОСТИ И СУДБИНЕ	132
Радивој Радић: СРЕДЊИ ВЕК У РОМАНУ <i>ТРГ СОЛИ</i> РАДОСЛАВА БРАТИЋА	157
Раденко Шћекић: ХЕРЦЕГОВЦИ У ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКОМ ЖИВОТУ ЦРНЕ ГОРЕ ТОКОМ ПЕРИОДА ТРАНЗИЦИЈЕ	188
Васиљ Јововић: НАРОДНИ ТРИБУН СТОЈАН КОВАЧЕВИЋ	201
Радмила Михајловић: ГРОФ САВА ВЛАДИСЛАВИЋ	225
Радмила Михајловић: БОЖИДАРЕВИЋИ/ДЕ БОЗДАРИ: ОД КРША ХЕРЦЕГОВИНЕ ДО ПОВЕЉЕ ПЛЕМИЋА СВЕТОГ РИМСКОГ ЦАРСТВА	225

АРХИМАНДРИТ МЕЛЕНТИЈЕ ПЕРОВИЋ – ИЗМЕЂУ ДУШКОГ КАЛУЂЕРА И УСТАНИЧКОГ ВОЈВОДЕ

Сажетак: Архимандрит Мелентије Перовић представља једну од најзначајнијих устаничких личности. Својим црквеним ауторитетом и јуначком храброшћу стао је на чело народа Требињске шуме и био је један од најзаслужнијих војвода и војних команданата на њом територији. Његов живот, биографија и војни подаци до сада су углавном били необрађени. Због тога, овај рад представља једну новину. Рад је настао на основу дослушне литературе, периодике и архивских докумената из Фонда војводе Мића Љубибратића у Архиву Републике Српске – Подручне јединице Требиње и Фонда обитељи Чинирија из Државног архива у Дубровнику. На основу увида у наведено, у раду смо се посветили објашњавању процеса његовог издвајања из седамдесетих година XIX вијека и његовог живота војводе и архимандрита Перовића, али и обради података из његовог живота, сходно дослушности изворних. На основу тога, рад је написан са њеном примјеном историјске методологије, а у циљу освјетљавања једног животног и дјела славног устаничког војводе архимандрита Мелентија Перовића.

Кључне ријечи: архимандрит, војвода, устаник, Херцеговина, манастир Дужи, Требиње.

Архимандрит манастира Дужи, Мелентије Перовић (1835–1887) представља једну од најистакнутијих устаничких личности у требињском крају. О њему, као црквеном великодостојнику, али и као устаничком војводи, до сада није писано углавном ништа или су, пак, ти записи били сасвим спорадични у виду одредница у биографским рјечницима или успутно помињући у оквиру неких ширих тема. Писање о његовом животу и раду, стога је, врло компликовано и тешко.

Биографски подаци о Мелентију Перовићу прилично су оскудни. Познато је да је рођен 16. новембра 1835. у селу Горица код Тре-

биња.¹ Његови родитељи, мајка Магдалина и отац Томо, били су побожни православни хришћани. На рођењу је добио име Матија.² Његово родно мјесто је, неслушено, у току XIX вијека постало поприште занимљивих ратних окршаја, мјесто предаје војске коју је и сам водио 1878, али и мјесто у коме су се родили неки од најистакнутијих устаничких личности и црквених великодостојника овога времена. Ово мало требињско село, дало је славној Херцеговини овога периода, поред Мелентија Перовића, архимандрита Серафима Перовића³ –

¹ Чедо Баћовић, *Херцеговци у бунама и ратовима (1482–1882)*, друго издање, (Никшић: Графокартон, 2012), 122.

² Јован С. Радојчић, *Срби зајадно од Дунава и Дрине*, том 3, П-Ш, (Нови Сад: ПРОметеј, 2009), 96.

³ Серафим Перовић (Горица код Требиња 22. јун 1827 – Мостар, 17. фебруар 1903) био је један од најзначајнијих духовника у Херцеговини. На рођењу је добио име Сава. Дјетињство је провео у родном селу и манастиру Дужи, гдје је игуман био његов стриц Партеније. У Дужима се замонашио 1848. и добио име Серафим. Исте године, руком митрополита херцеговачког Јосифа, посвећен је за јеромонаха. У чину јеромонаха остао је у манастиру Дужи до 1853. Тада је отишао на школовање у Београд, гдје је 1857. завршио Богословију. Годину дана касније, прешао је у манастир Житомислић, гдје га је херцеговачки митрополит Григорије поставио за игумана манастирске обитељи. Шездесете године XIX вијека биле су за њега нарочито битне. Најприје, постављен је руком херцеговачког митрополита Прокопија 1864. за архимандрита. Исте године, отишавши у Русију по помоћ, одликован је златним напрсним крстом од стране цара Александра II (1856–1881). Двије године касније, сакупивши помоћ и научивши руски језик, архимандрит Серафим се вратио у Херцеговину. Одмах се прикључио тајној мрежи сарадника Илије Гарашанина и тајних планова Владе Кнежевине Србије у Босни и Херцеговини. Ова дружина, у чијем саставу су дјеловали и Мићо Љубибратић и архимандрит Нићифор Дучић, радила је на припреми једног већег устанка против Турака у Херцеговини. Те акције накратко су заустављене 1867. убиством кнеза Михајла Обреновића, али су опет настављене у наредним годинама, да би влада Кнежевине Србије 1873. стварно и званично одбила да помаже рад истих. Већ тада је архимандрит Серафим Перовић увелико трпио због својих активности. Османске власти су га током 1870. ухапсиле и заједно са братом Јовом и такође сарадником јеромонахом и каснијим митрополитом Леонтијем Радуловићем (1888) затвориле у Фезан на сјеверу Африке. Пут до Фезана ишао је преко Сарајева, Истанбула и Триполија. У заточеништву су провели пуних пет година, све до 1876. Тада се архимандрит Серафим ставио на располагање устаницима и двору на Цетињу. Након окончања устанка, 1878. вратио се у манастир Житомислић. Наредне године био је одликован витешким крстом од стране цара Франца Јозефа (1848–1916). У манастиру Житомислићу остао је све до 1888. Те године, први Србин херцеговачки митрополит од укидања Пећке Патријаршије 1766. Леонтије Радуловић умро је од туберкулозе. Наименовањем од стране аустроугарског цара, архимандрит Серафим Перовић постао је захумско-херцеговачки митрополит. На овој катедри остао је до своје смрти 1903. Остао је запамћен по започињању и рас-

потоњег митрополита захумско-херцеговачког (1889–1903) и Луку Петковића⁴, једног од најзначајнијих устаничких војвода требињског краја.

О дјетињству и младости Мелентија Перовића мало се зна. Може се поуздано тврдити да је своје образовање стекао у манастиру Дужи, баш као и његов сродник Серафим Перовић. Са 13 година отац Томо га је довео у ову светињу и од тада је његов живот везан за Дужи. Серафим Перовић је тада био један од учитеља у манастирској школи, тако да је прво образовање добио управо од њега. Осим њега, члан манастирског братства био је и ујак Мелентија Перовића, Јевстатије Дучић.⁵ Своје школовање, након Дужи, наставио је у Београду, уписа-

пласовању оштрих препирки и борби са политичком и културном елитом српског народа у Мостару и Херцеговини за вријеме борбе Срба Босне и Херцеговине за своју црквено-школску аутономију. (Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветијо до двадесетог века*, (Београд-Подгорица-Крагујевац: Евро-Универс-Каленић, 1996), 441; Ђоко Слијепчевић, „Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. до краја XIX вијека”, у: *Епископија захумско-херцеговачка*, (приредио Стево Ђосовић), (Београд: Свет књиге, 2006), 197–198; Лазар Радан, „Сјећање на првог Србина – херцеговачког митрополита од укидања Пећке Патријаршије 1766”, рад у рукопису; Душан Т. Батаковић, *The foreign policy of Serbia (1844–1867)*. Ilija Garašanin's *Načertanije*, (Beograd: Institute for Balkan Studies – Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014), 188; Лазар Радан, *Устанак у Источној Херцеговини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски”, 2023), 61–63).

⁴ Лука Петковић, народни првак (Горица, Требиње 1822–1905) – био је угледни народни првак, близак сарадник војводе Луке Вукаловића. Са Луком је ратовао све вријеме устаничких година (1852–1862), истакавши се као храбар и способан, како војник, тако и командир. Управо је са својим војницима био један од најзначајнијих фактора одбране Цетиња 1862. Са својим командантом, војводом Вукаловићем, емигрирао је за Русију, али се из исте брзо вратио. На почетку устанка 1875, одмах је узео активног учешћа. Током устаничких операција био је командант батаљона Шума Требињска од августа 1875. до јула 1876. Тада се разболио и склонио на лијечење у Дубровник. Ту је убрзо откривен од аустријских власти и као чин одмазде и неслагања са ставовима устаничких војвода, интерниран је. (Чедо Баћовић, *Херцеговци у бунама и ратовима (1482–1882)*, друго издање, (Никшић: Графокартон, 2012), 124–125; Мирко С. Радојчић, *Херцеговина 1875–1878*, (Требиње: Општински одбор савеза бораца НОР-а, 1961), 15).

⁵ Јевстатије Дучић био је игуман манастира Дужи у периоду од 1849. до 1864. За вријеме његове управе, 1855. сазидаана је велика манастирска црква посвећена Покрову пресвете Богородице. (Нићифор Дучић, *Историја Српске православне цркве од првих десетина VII в. до наших дана и други књижевни радови*, (Гацко: ДОБ, 2002), 217). За Јевстатију је битно истаћи да га је Лазар Мамула, аустријски намјесник у Задру, сматрао зачетником акција током Вукаловићевих устанака, закључујући да „док су у земљи ови калуђери и док они управљају манастирима, у Херцеговини ће бити стално немира и устанака”. (Милош Ивановић и др, *Историја Епархије захум-*

виши *Бојословију* 1854. Ту се задржао само двије године, када је, услед болести, морао прекинути школовање и вратити се у родно мјесто.⁶ Година када се Мелентије замонашио је упитна. Оно што је познато јесте да је Мелентије произведен у чин јеромонаха 1857, од стране херцеговачког епископа Григорија, и то у Фочи.⁷ То нам у многоме помаже да одредимо годину монашења. Наиме, нако нема историјских података који о томе свједоче, може се сматрати да је то било током 1856. Оно што се може претпостављати, јесте да је то било у манастиру *Дужи*. Ова година монашења поклапа се са повратком Мелентија у Херцеговину након двије године студија, и то пада у 1856. То је логичан сlijед догађаја, јер је наредне године, као што смо већ поменули произведен у виши монашки чин.

Тих година у Херцеговини је букнуо устанак војводе Луке Вукаловића. Мелентије Перовић се одмах придружио устаницима.⁸ У току окршаја са Турцима, манастир је разорен и спаљен 1858, а Перовић се склонио у сусједну Црну Гору. Убрзо се вратио, 1859. у разрушени манастир и кренуо са његовом обновом. У томе га је спријечио одлазак у Мостар за учитеља, на тражење ове Општине. Ту је остао до 1861. када се поново прикључио букнулом устанку војводе Вукаловића. Свратио у Дубровник, гдје су се били склонили калуђери из опет порушеног манастира *Дужи*, био је ухапшен и интерниран у Задар, од стране аустријских власти. Ту је остао до краја устанка Луке Вукаловића, када се вратио у *Дужи*.⁹

У наредном периоду, залагањем Мелентија Перовића, манастир *Дужи* био је познат по својој школи, и производио је и образовао значајне појединце у Херцеговини. Сама школа у манастиру, коју је ревностно водио Мелентије Перовић, основана је по повратку Сера-

ско-херцеговачке и ириморске, (Требиње–Мостар: Епархија ЗХиП – Видослов, 2022), 269).

⁶ Јован С. Радојчић, *Срби западно од Дунава и Дрине...*, 96.

⁷ Исто, 96.

⁸ Аустријски извјештаји су говорили да је Мелентије био укључен у борбе, али и да је у једном тренутку био одсутан из истих. Сматрали су да је то било мотивисано покушајима да се он пошаље у једну тајну мисију преко границе, али без сазнања сврхе те мисије. Према извјештајима он је био враћен са границе захваљујући и агитацији Омер-паше Латаса, јер је исти сматрао да је ишао да агитује међу далматинским становништвом да се подржи устанак. (Душан Берић, *Устанак у Херцеговини 1852–1862*, друго издање, (Билећа–Гацко: СПКД „Просвјета“ Гацко – Билећа, 2007), 839–840.

⁹ Исто, 96.

фима Перовића из Београда, дакле 1857. или 1858.¹⁰ Један од ученика, Стеван Черовић (1850–1892)¹¹ угледни Требињац и предсједник Општине, био је управо ученик Мелентија Перовића у манастиру *Дужи*.¹² Мелентије је душки игуман постао 1864 – исте године када је и Серафим Перовић постао архимандрит и отишао у Русију. На тој позицији, игуман Мелентије Перовић остао је пуне двадесет и три године, све до 1887. када је и умро.¹³ У чин архимандрита је постављен током 1873.¹⁴ и у том чину прикључио се *Херцеговачком устанку* 1875.

¹⁰ У тој школи током 1857, за вријеме проласка А. С. Гиљфердинга кроз Херцеговину, школовало се „осам малишана“. (Александар Ф. Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Сјавој Србији*, (Сарајево, ИП „Веселин Маслеша“, 1972), 32); Лазар Радан, „Читуља митроносном архимандриту Нићифору Дучићу у Босанској Вили“, *Видослов* бр. 89, година 30, (2023): 87–88.

¹¹ Стеван Черовић (1850–1892) био је угледни предсједник српско-православне општине Требиње. Рођен је у требињском насељу Хрупјела током 1850. Био је из угледне требињске трговачке породице. Непознато је да ли је имао браће и сестара, односно да ли су његови родитељи Јовица и Марија имали више дјеце. Образовање је стекао у Требињу, гдје је завршио основну школу. Тада су у Требињу постојале двије основне школе, једна у граду, основана 1860. и једна у манастиру *Дужи*, основана 1857. Оно што је познато јесте да је Черовићев учитељ био архимандрит Перовић, па је извјесно да је он завршио манастирску основну школу. Након образовања почео је постепено да се бави трговачким занатом, да би од 1878. већ био препознат као озбиљан требињски трговац, продавши дио земље Аустроугарској за око 20.000 форинти. Наредне године је, према казивању Ј. Кочовића постављен за начелника Општине и на тој дужности је остао 13 година. Са те позиције залагао се свесрдно за изградњу Саборног храма у Требињу. У томе је наишао на велику подршку свог учитеља архимандрита Перовића и заједно са њим основао је Одбор за изградњу храма 1885, на чијем челу се налазио архимандрит Перовић, а његов замјеник је био Черовић. Послије смрти архимандрита Перовића 1887, предсједник Одбора је постао Томо Ђеловић, који је убрзо својевољно одступио са те функције и од тада се на челу Одбора за изградњу Саборног храма налазио Стеван Черовић. Он је као предсједник за изградњу храма приложио око 5.000 форинти! Осим за изградњу храма, залагао се и за унапређивање школства. Био је одликован Ратном медаљом и Витешким крстом за заслуге од стране цара Франца Јозефа. Умро је 27. маја 1892. Иза себе је оставио преко 50.000 форинти за добротворне сврхе, кућу за женску школу у вриједности од 40.000 форинти, требињској цамији (!) 1.000 форинти и цркви Светог Благовјештења у Подгљивљу 3.000 форинти. (*Босанска вила*, годиште 7, број 17, 20. јун 1892; *Босанско-херцеговачки источник*, година 7, свеска IV/V, април–мај 1893; *Глас Требиња*, бр. 1006, март 2011, 25).

¹² <https://leutar.net/2017/09/27/gradonacelnik-trebinja-kojeg-su-svi-voljeli/> [приступљено на дан 17. јануар 2023. у 11.24].

¹³ Владимир Ћоровић, *Српски манастири у Херцеговини*, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999), 151.

¹⁴ Јован С. Радојчић, *Срби западно од Дунава и Дрине...*, 96.

Његов предак Партеније Перовић, стриц архимандрита Серафима, такође је био игуман ове светиње у периоду од 1812. до 1844. Партеније је био познат као угледан монах, заслужан за манастир. За вријеме његове управе у манастиру су сазидане три ћелије, купљена је обимна земља и засађени су манастирски виноградни. Остао је познат по томе што је звонио једним малим звоном¹⁵ у *Дужима* и што је платио за то казну од 15.000 гроша.¹⁶

Одмах на почетку устанка, архимандрит Мелентије ставио се на чело устаника у околини манастира *Дужи*. Неоспорно је да је таква истакнута црквена личност била од немалог значаја за морал устаника који су након вјековне патње и робовања коначно организовано и врло успјешно устали против османске власти. Не случајно, управо је тај манастир био једно од главних устаничких упоришта на почетку устанка 1875. Он је добио на значају током јула и августа 1875, када се у околини манастира одиграла и значајна требињска битка.¹⁷

Крајем јула 1875. дошло је до групације јачих устаничких снага у околини Требиња. Тада се устанак, према писању новосадске *Застава* „према Требињу повукао, где ће бити главне операције”.¹⁸ Осим тога, *Застава* је преносила да се Зупчана „њих 500 на броју, придружило чети Мића Љубибратића код манастира *Дужи*”.¹⁹ Управо је Мићо Љубибратић (1839–1889) угледни устанички командант и каснији војвода у *Дужима* и формирао свој штаб из кога је смишљао тактику и спремао напад на Требиње.²⁰ У истом се морао налазити и архимандрит Мелентије Перовић, поготово ако се осврнемо на писање француског путописца Шарла Иријарта (фр. Charles Yriarte), који пише да су православни попови свој живот проводили толико прилично са народом, да „не само да су они дали знак за устанак, него су

¹⁵ Од свог доласка у Херцеговину 1466, Турци су одмах забранили употребу црквених звона. Управо је манастир *Дужи* био прва светиња са које је исто и звонило, 400 година касније.

¹⁶ Владимир Ђоровић, *Српски манастири у Херцеговини...*, 151.

¹⁷ Лазар Радан, *Устаници у Источној Херцеговини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски”, 2023), 82–84.

¹⁸ *Застава*, бр. 88, 30. јул 1875.

¹⁹ Хамдија Капиџић, *Застава о Босни и Херцеговини*, књига III, (Сарајево: Свјетлост Сарајево, 1954), 138.

²⁰ Лазар Радан, „Војвода Мићо Љубибратић у Херцеговачком устанку 1875 – државотворна идеја једног Требињца”, у: *Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Српско национално ишћење у Босни и Херцеговини: историјски процеси, личности и идеје*, (ур. Драга Мاستиловић), (Гацко: СПКД „Просвјета”, 2022), 141.

узели пушку да воде своје парохијане у битку”.²¹ То је несумњиво урадио и архимандрит Перовић, који се већ у септембру у једном писму војводи Петру Вукотићу потписао као „М(и)елентие командир”.²²

У овом периоду, Требиње је постало важно у попришту устаничких операција. У залеђу Дубровника, а на почетку пута Требиње–Столац–Мостар, затим пута Требиње–Билећа–Невесиње, Требиње је било значајно османско мјесто или боље речено прави комуникацијски чвор. Оно је на прави начин повезивало обалу мора са унутрашњошћу, односно Далмацију са Херцеговином, као и Црну Гору са Херцеговином. За устанике је било такође важно, с обзиром на стратешку позицију градске тврђаве. Устанички крај на Зупцима, историјски је био познат и важан и требињска територија била је незаобилазна и за устаничке руте снабдијевања и сарадње.

Отпочињањем устанка, с обзиром на његов интензитет, транспорт османских трупа, првенствено пристиглих појачања, копном постао је ризичан. С тим у вези, валија Босанског вилајета, Дервиш-паша, трупе за Херцеговину је тражио из Истанбула, а оне су долазиле путем османских пристаништа Клек и Суторина. Исте трупе требало је распоредити у околини Требиња, јер је овај, тада турски, град био од изузетне важности, с обзиром на његову граничну и комуникацијску позицију.²³ Устаници, правовремено зауевши положаје око Требиња, на вријеме су увидјели значај овог мјеста и са тим у вези су и покушавали да исто освоје.

Заправо, устаници су Требиње ставили у један облик блокаде, која је отпочела 5. августа 1875. Та блокада ни у ком случају не може се посматрати као потпуна и то из два разлога: устаничке снаге имале су тада око 1.200 војника што није представљало довољну количину људства потребног да се затвори широк појас простора од Поповог поља, преко Шуме, до Горице и Јасена; са друге стране, организација устаничке војске била је племенска и у овом моменту

²¹ Šarl Irjart, *Bosna i Hercegovina – putpis iz vremena ustanka 1875–1876. Sa petnaest Vjerzovih crteza prema autorovim skicama i posebnom kartom*, (Sarajevo: IRO „Veselin Masleša”, 1981), 126.

²² Архив Републике Српске – Подручна јединица Требиње, Фонд: Породична Збирка Мићо Љубибратић, (у даљем тексту: АРС – ПЈТ, ПЗМЉ), кутија II, бр. документа 200/1875. (фотокопија)

²³ Петко Луковић, „Борбе за Требиње у августу 1875. године”, у: *Славно доба Херцеговине*, (Београд: Свет књиге, 2005), 76–77.

недовољно успостављена.²⁴ С тим у вези, устаници су заузели стратешки положај око града, а Мићо Љубибратић, са штабом у манастиру *Дужима*, спремио је план за заузимање Требиња. Његов план био је веома реалан, у случају да су све снаге планиране истим испуниле своје обавезе. Наиме, на брду Ђива поред Леотара, сјеверозападно од града, јединице на челу са Јованом Зотовићем и Савом Анђелићем биле су распоређене као најближа пријетња граду. Источно од града, своје јединице смјестио је Трифко Вукаловић, док је Љубибратић имао намјеру да крене из правца манастира *Дужи*. Тај његов препад, требао је да буде окидач да се јединице Зотовића и Вукаловића затим спусте на небрањени град, под претпоставком да ће Турци изаћи из града и супротставити се Љубибратићу.²⁵ Међутим, у тренуцима кад је Љубибратић кренуо у напад, 21. августа 1875. и приметну битку која је трајала 6 и по сати²⁶, Зотовић и Вукаловић нису реаговали. Под претпоставком опструкција од стране двора на Цетињу, стиче се закључак да ове јединице нису, ипак, биле вјерне Љубибратићу и да је због тога изостала реакција истих. Уз то се мора имати на уму оскудица у муницији и наоружању у устаничким редовима.²⁷ На тај начин, овај подухват је окончан неуспјешно, али је ипак Селим-паша, војни заповједник Херцеговине замијењен Недиб-пашом.²⁸

У току ових окршаја, сам Љубибратић је озбиљно рачунао на велики успјех. На то га је наводио управо податак да је у својим редовима имао искусне команданте и угледне људе, попут Луке Петковића, Трифка Вукаловића и Мелентија Перовића, који су учествовали у борбама још за вријеме серије устанака војводе Луке Вукаловића (1852–1862).²⁹ Међутим, услед низа околности напријед наведених, овај подухват није успио. Не само да није успио, него су Турци до краја августа у околину Требиња довели 1.000 војника и успјели да уз помоћ топова заузму манастир *Дужи*. Пад манастира под Турке и освајање овог важног командног мјеста био је посљедица бјежања уста-

²⁴ Исто, 78.

²⁵ Др Саво Љубибратић–Тодор Крушевац, „Прилози за проучавање херцеговачког устанка“, сепарат из *Годишњака Историјског друштва Босне и Херцеговине*, година VIII, (Сарајево: IIIЗ „Веселин Маслеша“, 1956), 321.

²⁶ АРС – ПЈТ, ПЗМЉ, кутија II, бр. документа 173а/1875. (фотокопија)

²⁷ Лазар Радан, *Војвода Мићо Љубибратић...*, 141 – 142; Петко Луковић, *Борбе за Требиње у августу...*, 82 – 89; Лазар Радан, *Устаници у Источној Херцеговини...*, 84.

²⁸ *Застава*, бр. 99, 20. август/1. септембар 1875.

²⁹ Петко Луковић, *Борбе за Требиње у августу...*, 85.

ника испред надмоћнијег непријатеља, али и напуштања положаја од стране Мића Љубибратића који се у том периоду спремао и отишао на устанички састанак у манастир Косијерево.³⁰

Након овог догађаја, устаничка улога архимандрита Мелентија Перовића остаје накратко непозната. Његово име уопште се не помиње током наредних операција, изузев једне, иако је неоспорно да је све вријеме био укључен у устаничке окршаје у Херцеговини. Његова тадашња улога заправо је остала најпознатија по томе што је покушавао да изглади једну врло непријатну ситуацију у Херцеговини.

Наиме, Мићо Љубибратић је имао намјеру да у Херцеговини формира једну устаничку скупштину, која би изабрала народну Владу. Та Влада имала би задатак да спроведе устројство војске, организује власт и објави рат Османском царству. Књаз Никола (1860–1916) са том идејом није се слагао и исту је осујетио пославши у Херцеговину Пека Павловића. Он је, уз помоћ Ђура Радана, претукао Мића Љубибратића, што је резултирало тим да је Љубибратић осјећао анимозитет према главарима у Херцеговини који су били под утицајем са Цетиња. Не само да се није слагао са њима, већ се у неку руку и повукао из устанка, проводивши вријеме на релацији Требиње–Дубровник.³¹ Одатле је и писао својој супрузи Мари да се осјећа угрожено и да не схвата зашто књаз Никола има такав однос према њему, али и сами главари.³² Исто је писао и предсједнику дубровачког *Одбора за помоћ*, др Перу Чингрији.³³

Управо је то покушавао да изглади архимандрит Мелентије Перовић, али и поп Петар Радовић. Најприје је Љубибратићу писао Радовић, сугеришући да би било добро прекинути снабдијевање из Дубровника за османске снаге у Требињу, пишући да кад „би се он (пут Дубровник–Требиње – Л.Р.) прекинуо и побунила Шума и Попово бисте ви Ерцеговци у свијем стварима добили за то“.³⁴ Архимандрит Мелентије Перовић је писао Мићу Љубибратићу да га извести о потенцијалним војним појачањима која ће доћи у Шуму. У оквиру тог писма сугерисао му је да би било добро да се и он појави ту, као и да

³⁰ Види: Коста Грујић, *Дневник из Херцеговачког устанка (Од 6. августа до 16. октобра 1875. године)*, (Београд: Војни музеј ЈНА – Посебна издања, 1956), 48–56.

³¹ Лазар Радан, *Војвода Мићо Љубибратић...*, 139.

³² АРС – ПЈТ, ПЗМЉ, кутија II, бр. документа 270/1875. (фотокопија)

³³ Државни архив у Дубровику – 257 – Фонд обитељи Чингрија, (у даљем тексту ХР ДАДУ 257 – ФОЧ), кутија 12 – Х7Ба, свеска 2, док. 200.

³⁴ АРС – ПЈТ, ПЗМЉ, кутија II, бр. документа 185/1875. (фотокопија)

је неопходно да на терену влада слога, алудирајући да је погубно што се херцеговачки главари свађају.³⁵

Име архимандрита Мелентија помиње се још и у току операција око Горанског, око утврђења Муратовица из октобра/новембра 1875. Наиме, тада је устаничке операције у овом предјелу водио Пеко Павловић, и о успјешности операција писао је један Извјештај. Он је био намијењен Мићу Љубибратићу и управо архимандриту Мелентију Перовићу. У Извјештају се помиње обим борби, губици и успјех устаничких снага, а исти је потписан са „Твој побратим”.³⁶ Из њега су занимљиве двије ствари: најприје, Љубибратићу се обратио ријечју „побратим”, иако су у том тренутку били у свађи и имали су личне (физичке) сукобе и несугласице; са друге стране, јасно је да је војвода Мићо Љубибратић тада најзначајнија личност у устанку у требињском крају, па се помињање имена Мелентија Перовића уз њега, сасвим сигурно могло односити и на битно котирање архимандрита међу устаничким вођама. Архимандрит Мелентије Перовић равноправно је добио Извјештај и био је сасвим сигурно сматран једним од најбитнијих личности у устанку. У прилог томе иде и један телеграм који је Перовић послао Љубибратићу из Дубровника у Херцег Нови 27. новембра (9. децембра) 1875. у којем га моли да му пошаље неко писмо Пека Павловића, али и пише „јавите ако је што ново”. Несумњиво, интересујући се и водећи преписку са Љубибратићем, био је укључен у устанак у потпуности.³⁷

Изузев овога, током новембра 1875. име Мелентија Перовића помиње се још неколико пута у архивским документима. Најприје, 4. новембра 1875. Пеко Павловић шаље детаљан Извјештај, на три стране, Мићу Љубибратићу и опет архимандриту Мелентију Перовићу на Зупце. У њему наводи да је у претходних пар дана устаничка војска, захваљујући како положајима, тако и густој магли, поразила Шефкет-пашу код Муратовице, када је покушавао снабдјети Горанско.³⁸ Још једном је доказано да је архимандрит био нарочито важна личност и да му се обраћао посебно уз војводу Љубибратића. Четири дана касније, тачније речено 8. новембра, писао је сам архимандрит Мелентије Љубибратићу. Чуо је да је Љубибратић повриједио руку из-

међу осталог, али му је писмо слао да би му јавио да ће и он ускоро у Дубровник и што је најважније, да су Шумљаци, Бобанци и Поповци на окупу и да су спремни за борбе. Очекивао је долазак Љубибратића у устаничке редове.³⁹ Наредног мјесеца, архимандрит Мелентије је такође писао Љубибратићу, како би га обавијестио да је мало војника турских остало у Требињу, а да је њихова већина изашла из града, како би преузела таин и помоћ.⁴⁰ Идеја о заузимању Требиња, без обзира на поразе током јесени, била је свеприсутна током прве године устанка, што се види из овог писма. Са друге стране, архимандрит Мелентије био је главна устаничка личност у овом тренутку у околини Требиња, јер њему су се подносили извјештаји, а како се види из докумената, он је даље писао Љубибратићу који је тада био у Дубровнику.

Име архимандрита Мелентија Перовића помиње се у једном Допису од 3. јануара 1876. из села Вуковићи. Пеко Павловић, са својим сарадницима и устаницима, међу којима је и архимандрит Перовић, извјештавао је дубровачки Одбор за помоћ о стању и потребама војника. У њему помиње главаре, укључујући и Перовића, који треба да се питају о расподјели помоћи и сутерише да се утиче и на Одбор у Херцег Новом да се одјећа не даје тек тако војницима, јер они долазе међу устанике „јадне голе и босе” и тако им се чини на штету. Такође, тражен је и таин, односно храна за исте.⁴¹

Истог мјесеца, Томо Ђеловић⁴² је извјештавао дубровачки Одбор за помоћ да је Мелентију Перовићу предата помоћ у износу од 138, 07 форинти. У документу је наведена, таксативно, свака ставка помоћи која је углавном била материјална. Овдје скрећемо пажњу и на то да у документу стоји јануар 1875, што не одговара могућностима, јер устанак тада још није почео. Сасвим сигурно се ради о грешки писара, односно у питању је јануар 1876.⁴³ Овакве грешке биле су уобичајена појава. У току истог мјесеца, Томо Ђеловић је извјештавао такође Одбор у Дубровнику о пристиглој и преузетој помоћи. У Извјештају од 27. јануара 1876. наводи се да је помоћ од Одбора успјешно преузета и у садржају писма таксативно се наводи преузето, у овом случају месо,

³⁵ АРС – ПЈТ, ПЗМ/Ј, кутија II, бр. документа 186/1875. (фотокопија)

³⁶ Др Саво Љубибратић–Тодор Крушевац, *Прилози за ироучавање херцеговачког...*, 331–332.

³⁷ АРС – ПЈТ, ПЗМ/Ј, кутија II, бр. документа 290/1875. (фотокопија)

³⁸ АРС – ПЈТ, ПЗМ/Ј, кутија II, бр. документа 261/1875. (фотокопија)

³⁹ АРС – ПЈТ, ПЗМ/Ј, кутија II, бр. документа 262/1875. (фотокопија)

⁴⁰ АРС – ПЈТ, ПЗМ/Ј, кутија II, бр. документа 307/1875. (фотокопија)

⁴¹ ХР ДАДУ 257 – ФОЧ, кутија 12 – Х7Ба, свеска 2, док. 205.

⁴² Угледни трговац из Требиња, брат много познатијег и у једном тренутку најбогатијег Србина, Луке Ђеловића Требињца (1854–1929).

⁴³ ХР ДАДУ 257 – ФОЧ, кутија 12 – Х7Бб, свеска 1, док. 72.

у вриједности од 473,20 форинти. Све то је предато архимандриту Мелентију Перовићу.⁴⁴

Могуће је да је у овим тренуцима долазило до неспоразума међу војводама и да нису били у најбољим односима. У прилог томе иде једно писмо Пера Чингрије Мићу Љубибратићу у ком га моли да он буде у добрим односима са Луком Петковићем и Мелентијем Перовићем. Ту Чингрија пише да „уплив који Мелентија ко игуман на народ има” Мићо треба да користи и да са њим буде у добрим односима.⁴⁵ Иако је потенцијални сукоб непознаница, у овом документу је још једном скренута пажња да Перовић има значајну улогу у устанку и велики уплив, односно утицај на народ.

Од тада, изузев информација о преузетој помоћи, све до 1877, само се једном у документима помиње име Перовића. У свом писму Љубибратићу, који је већ интерниран у Грац⁴⁶, Вуле Правица из Херцег Новог 30. новембра 1876. извјештава војводу Љубибратића како је у Херцеговини дошло до сукоба између Перовића и војводе дум Ивана Мусића.⁴⁷ Ипак, о том сукобу немамо детаљнијих информација и само смо у овом документу наишли на његов помен. Првог дана 1877. архимандрит Мелентије Перовић именован је за војводу батаљона Шума Требињска. То је био један од 16 батаљона херцеговачких устаника од уласка Црне Горе у рат 1876.⁴⁸ Батаљон *Шума Требињска* имао

⁴⁴ ХР ДАДУ 257 – ФОЧ, кутија 12 – Х7Бб, свеска 1, док. 69.

⁴⁵ АРС – ПЈТ, ПЗМЉ, кутија II, бр. документа 326/1875. (фотокопија)

⁴⁶ Војвода Љубибратић је усљед општег анимозитета у Херцеговини покушао да током марта 1876. пређе у Босну и тамо подигне устанак. Ту су га, усљед наредби о строгом поступању на граници, аустријске полицијске снаге ухапсиле и интернирале најприје у Линц, а потом у Грац. (Види: Лазар Радан, *Војвода Мићо Љубибратић у Херцеговачком...*, 143–144; Ferdo Hauptman, „Internacija hercegovačkog ustaničkog vojvode Miće Ljubibratića u Grazu (Gracu) god. 1876/77“, у: *Prilozi 14–15*, (Sarajevo: Istorijski institut, 1978), 363–371).

⁴⁷ АРС – ПЈТ, ПЗМЉ, кутија II, бр. документа 475/1875. (фотокопија)

⁴⁸ Херцеговина је на почетку устанка имала 16 устаничких батаљона, али ће ова бројка до краја 1878. нарасти на 53 војна батаљона, са још шест различитих војних јединица, разврстаних у 326 чета. Цјело српско становништво било је војнички организовано. (Милорад Екмечић, „Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878“, у: *Радови из историје БиХ XIX века*, (Београд: БИГЗ, 1997), 213). Војни батаљони у устанку били су: Горњо-невесињски, Доњо-невесињски, Дабарски, Рашњански, Попово-љубињски, Шума требињска, Зубачко-крушевички, Завојски, Горњо-гатачки, Доњо-гатачки, Легија странаца (добровољци), Јајоши-црногорци, Кривошијско-бокељски, Граховско-рудински, Опутно-рудински, Бањско-рудински, Рудинско-трепачки, Жупско-луковски, Жупско-пивски, Планино-пивски,

је седам чета, а његов командни састав према списку чији транскрипт преносимо у цјелости чинили су:

војвода Мелентије Томов Перовић (1835–1887)

архимандрит манастира Дужи, војвода од 1. I 1877.

командир Лука Матов Петковић, Горица 1875–1876. (оболио)

командир Митар Марков Мерћеп, с.(ело) Ђедњи (1876–1877)

командир Арсеније Иванов Мискин, Површ (1877–1878);

поткомандир Сава Глигов Куртовић, т.(ешко) рањен 1876. и под-
легао ранама 1877. године;

поткомандир Стеван Ристов Бокун, с.(ело) Рапти – Бобани
(1877–78)

1. официр Симо Лукин Радоичић звани „Шума”, с.(ело) Во-
љуја(ц), Шума

2. Симо Петров Правица, из с.(ела) Биоча с.(ело) Бијелач

3. Мато Симов Елаковић, с.(ело) Ускопле – Куртовићи

4. Јоко Стеванов Миш, из Бобана, погинуо 1875.

5. Ристо Алексин Милаковић, с.(ело) Јасеница, погин. (уо) 1876.

6. Јовица Митров Миш, Бобани (од 1877.)

7. Јевто Јовичин Ковач, Захумље, погинуо 1875.

8. Лазо Ристов Обрадовић, с.(ело) Седлари – Захумље

9. Милош Ђуричић-Ђурчија, с.(ело) Турица, Загора

10. Јован Шћепанов Дропо, Захумље, погинуо 1876.

11. Сава Ђуров Прибишић, Г.(орње) Драчево (од 1876)

12. замј.(еник) оф.(ицира) Мијо Начић „Шијак” из Шапца, пог.
(инуо) 8. 3. 1875.

„главари”: Петар Мијов Ђурасовић, с.(ело) Драчево, Ристо Ко-
кољ, с.(ело) Биоград

Дробњачко-ускокци, Шаранско-језерски, Његушко-цетињски, Чевско-бјелички, Цуцко-ћеклићи, Пјешивачки, Комано-загарачки, Љботињско-доброскограђан-ски, Цеклински, Горњо-љешански, Доњо-љешански, Горњо-црмички, Доњо-цр-мички, Селачко-шестански, Павковићко-вражаријски, Петрушиновићи, Мар-тиничко-брајевићи, Пиперски, Горњо-кучки, Доњо-кучки, Братоношки, Ровачки, Горњо-морачки, Доњо-морачки, Поља колашинских, Љворечки (Васојевићи), Краљски (Васојевићи), Коњушки (Васојевићи Коњуве), Велико-шекуларски (Васоје-вићи), Полимски (Васојевићи), Бушки (Прекограничари), Полимски (Прекогра-ничари) и Горњо-сељски (Прекограничари). Различите војне јединице су биле: Топциство (артиљерија), Перјаници Црногорци, Перјаници Херцеговци, Болница („Шпитал”), Болница („Шпитал”), и Превизијаште. (Мирко С. Радончић, *Херцего-вина 1875–1878*, (Требиње: Општински одбор савета бораца НОР-а, 1961), 7–9).

1. барјактар Крсто П. Деспинић, с.(ело) Жгљеб, Х.(ерцег) Нови, погинуо 1875.

2. Ристо Кривоглав „Каваз“ ст.(арији) барјактар, (т.(ешко) рањен)

3. Мићо Р. Кривоглав, с.(ело) Орашје, пог.(инуо) 1912. на Скадру

4. барјактар Пајо Јовов Вулешевић, с.(ело) Јушићи, Рашевићи

5. Лазо Николин Бркан, с.(ело) Славогостићи, Куртовићи

6. Мијо Трипов Радуловић, с.(ело) Шћеница – Бобани

7. Сава Мијов Божић, с.(ело) Грмљани – Захумље

8. Митар Лукин Стојановић, с.(ело) Дријењани, Захумље

9. Ђуро Симов Петровић, Загорско-подбрдска чета

„главари”: Симо „Третица”, Лазар Шћ. „Третица”,

оба погинули 1875, Јовица Р. Правица, Ристо

Делић Бошко Радуловић, Туље

Капетаније:

1. Површко-шумска, капетан Вучко Радоичић „Шуљак” рођен 1823, а од 1843. придјевак „Кукавичић” од несродне породице самрлог кнеза Саве Кукавичића-Балаћа

2. Захумско-шумска, капетан Јосиф Стеванов Ковач(евић), Пољице-Попово

3. Бобанско-шумска, капетан Ристо Јовичин Вукановић, Бобани.⁴⁹

Са овим батаљоном, војвода Перовић није дуго ратовао. Током 1877. устаничке операције углавном су биле при крају и ушле су у стижијски фазу. Само стање у Херцеговини било је очајно. Велика болест је харала читавом регијом, а неимаштина и сиромаштво били су на врхунцу. У Требињу је од последица тифуса умирало 10–20 војника дневно, а од почетка устанка само од тифуса умрло је 2.400 војника.⁵⁰ Операције су се сводиле углавном на граничне просторе према Црној Гори, гдје је батаљон Лазара Сочице водио исцрпне и успјешне борбе са Турцима, око снабдијевања Горанског, Пресејеке и Никшића. Управо је опсада Никшића, нарочито она друга, чије бомбардовање је по-

⁴⁹ *Славно доба Херцеговине*, зборник радова, уредници: Милорад Ђ. Деретић, Стево Ђосовић, Радослав Р. Унковић, (Београд: Свет књиге, 2005), 286–287; Мирко С. Радоичић, *Херцеговина 1875–1878...*, 15.

⁵⁰ *The London Times*, 24. фебруар и 4. јун 1877. (према: Василије М. Гутњић, *Ојшшиа и гийломайська истѳорија устанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. године*, књига 1, (Београд: Филип Вишњић, 2016), 203).

стало „својеврсни спектакл који се понављао из дана у дан”⁵¹, била кулминација ратних догађаја током 1877. Тог септембра 1877. завршена је једна од најславнијих етапа Устанка 1875–1878. Ова успјешна година, заправо период од лета 1876. до јесени 1877, била је вишеструко значајна јер су устаници, заједно са Црногорцима, успјели да у потпуности потуку и парализују Турке.⁵² Велика устаничко-црногорска пobjеда на Вучјем долу, пobjеда на Фундини, успјешне операције око Требиња у јесен 1877. и коначно ослобађање скоро цијеле Старе Херцеговине и града Никшића били су уједно и најзначајнији устанички подвизи у току цијелог устанка. Овим пobjедама, слава оружја херцеговачких устаника је, заједно са својом браћом из Црне Горе, нашла своје мјесто у свјетским гласилима и дипломатским круговима.

У таквим околностима, устаничке операције биле су скоро па завршене, и током цијеле 1878. углавном су биле спорадичне чарке, које су у бити чекале на одлуке Великих европских сила. С тим у вези, одлукама управо Великих сила, на *Берлинском конгресу* 1878. Босна и Херцеговина су стављене у руке Аустроугарске, која је ове провинције добила као окупациони простор. Њена војска је, одмах након Конгреса, кренула са окупацијом Херцеговине и Босне, гдје се управо војвода Мелентије Перовић истакао са својим батаљоном *Шума Требињска*.

Аустроугарска окупација Херцеговине започела је крајем јула 1878. преласком границе 18. дивизије под командом генерала Стјепана Јовановића, и то на три мјеста: код Дубровника, Вргорца и Имотског. Дивизија генерала Јовановића бројила је 17.080 војника, 3.270 коња и 24 топа.⁵³ Била је састављена од три брдске бригаде под ко-

⁵¹ Радован Субић, „Вилијам Стилман и Херцеговачки устанак (1875–1878)“, у: *Гласник удружења архивских радника Републике Српске*, број 4 – година IV, (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2012), 156.

⁵² Види: Galib Šljivo, *Historija Bosne i Hercegovine 1788–1878. Bosna i Hercegovina 1869–1878*, књига 7, (Tešanj: Planjux komerc, 2016), 596–604; Василије М. Гутњић, *Ојшшиа и гийломайська истѳорија...*, књига 2, 204–211; Vojislav J. Korać, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878 god.*, књига 2 – dio 2, (Trebinje: IK Svjetlost Sarajevo – Štamparija Trebinje, 1971), 306–308; Вук Врчевић – Министарству спољних послова Беч; Барону Родичу, телеграм бр. 69 – 12. септембар 1877. (Esad Arnautović, *Prilozi za istoriju Trebinja u XIX stoljeću*, (Trebinje: IK Svjetlost Sarajevo – Štamparija Trebinje, 1986), 80). За детаље опсаде види: Војвода Гавро Вуковић, *Мемоари*, књига 1, (Цетинје–Титоград: Обод–Пobjеда, 1985), 398–433.

⁵³ Mehmedalija Bojić, „Svravanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine“, у: *Zbornik radova sa naučnog skupa: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, (ur. Milorad Ekmečić), (Sarajevo: ANU BiH, 1978), 79.

мандом Тодоровића, Климбурга, Шлудерера и Урбана. Тај број од три бригаде касније се трансформисао у шест.⁵⁴ Упркос агитацији књаза, становници Херцеговине, нарочито муслимани, пружили су какав-такав отпор аустријским снагама. Хрватско католичко становништво је са одушевљењем дочекало нове окупационе трупе. Војска генерала Јовановића фуриозно је прошла кроз западну Херцеговину, кроз само неколико првих дана августа 1878. Изненадан напад и неочекиван продор од Метковића ка Мостару, Јовановић је искористио да заузме Мостар 5. августа 1878.⁵⁵ У наредних двадесет дана, нова окупациона војска је најприје водила теже борбе око Стоца, кога је и заузела 21. августа 1878.⁵⁶ Ту им је у помоћ притекао дон Иван Мусић, који је одиграо и значајну улогу у напредовању аустроугарске војске и освајању Љубиња, 31. августа 1878.⁵⁷

Аустроугарска је већ крајем 1877. била придобила за свој рад тројицу устаничких вођа, истакнуте црквене великодостојнике и архимандрите Мелентија Перовића, Серафима Перовића и Леонтија Радуловића.⁵⁸ Са њима је важну везу одржавао вицеконзул Вук Врчевић. Војвода Мелентије Перовић је управо у току операција аустроугарске војске, са нешто више од 300 својих устаника, пружио помоћ јединицама генерала Јовановића, која је била од великог значаја.⁵⁹

Освојивши Љубиње, окупациона војска се усмјерила и на Требиње. Путним правцем Дабар–Плана–Билећа (заузета 16. септембра)⁶⁰, главнина окупационих снага је кренула ка Требињу. У свему

⁵⁴ Ivica Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine istočna kriza – Hercegovacki ustanak 1875–1878*, Humski zbornik VII, (Dubrovnik–Neum: Državni arhiv Dubrovnik–Zaklada „Ruđer Bošković – Donja“ Hercegovina Neum, 2004), 416.

⁵⁵ Ivica Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza...*, 416–418.

⁵⁶ Ivica Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza...*, 419–429; Mehmedalija Bojić, *Svravanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine...*, 89.

⁵⁷ Ivica Puljić, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza...*, 436–437; Лазар Радан, *Устанак у Источној Херцеговини...*, 136–140.

⁵⁸ Архимандрит Леонтије Радуловић био је први српски митрополит након укидања Пећке Патријаршије 1766. на катедри херцеговачких митрополита. До тада су овај трон држале грчке владике – фанариоти. (Ђоко Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књига 2, (Београд: БИГЗ, 2002), 337; Сава Вуковић, *Српски јерарси од деветиој до двадесетог века*, (Београд–Подгорица–Крагујевац: Евро–Унирекс–Каленић, 1996), 286.

⁵⁹ Милорад Екмечић, „Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875–78. године“, у: *Радови из историје БиХ XIX века*, (Београд: БИГЗ, 1997), 197–198; Лазар Радан, *Устанак у Источној Херцеговини...*, 139.

⁶⁰ Радован Субић, *Стишман и балкански устанци (1866–1878)*, (Београд: Phoenix Press, 2016), 124.

томе, јединице Ивана Мусића имале су задатак да по брдима иду пред аустроугарском војском и врше неку улогу извиднице. Аустроугарска војска је 8. септембра 1878. заузела Требиње.⁶¹ У наредних двадесетак дана, аустроугарске снаге заузеле су и Клобук, прије тога поразивши „гласовито племе Корјенића, необично храбро и ратоборно племе... све сами Срби који су се истурчили и као потурице љући су од самих Турака“⁶², последње упориште „побуњеника“ против нових окупационих власти. Тиме је читав простор Херцеговине био окупиран, а сама окупација формално је окончана сусретом војски генерала Стејпана Јовановића из Херцеговине и генерала Јосипа Филиповића из Босне, у Коњицу 8. октобра 1878.⁶³

Прије окончања окупације, устанички одреди и војводе су, према унапријед договореним условима, положили оружје у родном селу архимандрита и војводе Мелентија Перовића, Горици. У свом брзом напредку кроз Херцеговину, генерал Јовановић журио је да што прије оконча окупацију. С тим у вези барон Темел, посредник између Црне Горе и генерала Јовановића, писао је на Цетиње: „господин подмаршал Јовановић врло је жељан да би се што брже могуће ствар свршила, дакле на сваки начин најмање на 6. овога мјесеца (октобра – Л.Р.) и како смо се најприје договорили у Требиње“.⁶⁴

Одмах по овом Извјештају, Петар Вукотић је преко Дубровника, у пратњи Блажа Петровића, Николе Мартиновића, Милована Бошковића, Вука Филиповог и два писара, дошао у Требиње. Требало је, да према инструкцијама књаза Николе, он организује постројавање и разоружавање херцеговачких устаничких одреда у Требињу. *Засијава* је писала да су за Требиње кренули следећи батаљони: „Зубачко-крушевачки, вој. Тришко Вукаловић, командир Томо Томашевић; Шумски, вој. Архимандрит Мелентије Перовић, ком. Арсен Мискин; Завођски, вој. Глигор Милићевић, ком. Никола Вујовић; Рудински, ком. Шћепан Папић, замјеник Мрдак Лубурић; Гатачки, вој. поп Богдан Зимоњић, ком. Никола Гргуревић; Дабарски, вој. Јован Џомбета, ком. Перо Муратовић; Невесињски први, ком. Кико Стевановић; Невесињски други, ком. Бошко Гузина, вој. поп (Петар) Радовић; Попов-

⁶¹ *Slovinac*, br. 10, godina I, 16 septembar 1878, 104.

⁶² *Засијава*, бр. 144, 13/25. септембар 1878.

⁶³ Миливоје Буха Мијо, *Улошки устанак 1882. и сјање у Херцеговини под аустроугарском окупацијом (Друга „Невесињска буика“)*, (Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004), 43.

⁶⁴ Esad Arnautović, *Prilozi za istoriju Trebinja...*, 20–21.

ског пола батаљона остало је код дон Ивана Мусића”.⁶⁵ На Јасену је дочекао херцеговачке устанике, који су се ка Требињу кретали из правца Билеће под оружјем и заставама, гдје су били окупљени неколико дана раније. Са Јасена је Петар Вукотић кренуо на челу ових одреда пут Горичког поља, гдје је дошло до свечане предаје оружја и застава генералу Јовановићу 6. октобра 1878. Војвода Вукотић је том приликом рекао устаницима: „Браћо Херцеговци, као што видите Херцеговина је постала ћесара бечкога, ви као храбри и вјерни синови своје домовине, треба да признате ћесарову власт; поштено сте вјеровали за своју слободу, хвала вам на јучаком раду; знајте да књаз и ћесар живе у љубави, као да су једна фамилија. Лијепо ће вам бити, предајте острагуше овдје, а обично оружје, које су вам оци носили и ђедови, носите и ви, послушајте ме војници, ово је наредба свијетлог господара”.⁶⁶ Због овога је настала нелагодност међу устаницима, али је након савјетовања, команданту Тому Томашевићу од стране војводе Вукотића, да се оружје мора предати, приступљено предавању истог. Најприје је иступио алај-барјактар Јовица Зиројевић из невесињског батаљона и Вукотићу се обратио ријечима: „Овај ми је алај-барјак подарио свијетли господар из своје руке на Црном Куку... господар ми рече јуначе, ево ти алај-барјака, носи га поштено и не дај га другоме, док у теби живо срце бије...је ли поштено, да ја данас мирно у туђе руке предам?... ја га не смијем предати, јер би ме мртве кости онијех соколова, што око њега изгибоше, проклињале... ако га баш данас морам дати, то ћу га само у Петровића руке предати”. Након тога је приступио Блажо Петровић, и са сузама у очима преузео алај-барјак херцеговачке војске.⁶⁷ На тај начин је 6.750 устаника положило оружје пред новим окупатором, укључујући и батаљон и устанике војводе Мелентија Перовића.⁶⁸

Устаници су одмах потом распуштени кућама. На тај начин, у потпуности је окончан устанак у Херцеговини и завршена је још једна од етапа у животу архимандрита Мелентија Перовића. Он је за своје учешће у истом, без обзира на интересе и мотиве, био одликован ор-

⁶⁵ *Застава*, бр. 167, 24. октобар 1878.

⁶⁶ *Застава*, бр. 167, 24. октобар 1878.

⁶⁷ *Застава*, бр. 167, 24. октобар 1878; Нада Томовић, „Црна Гора и Херцеговина у завршној фази Велике источне кризе”, у: Зборник радова са научног скупа на тему: *Међународно признање Црне Горе*, (ур. Бранислав Ковачевић), (Подгорица–Никшић: ЦАНУ – Историјски институт Црне Горе – Филозофски факултет, 1999), 156.

⁶⁸ Милорад Екмечић, *Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини...*, 251.

деном од стране цара Франца Јозефа (1848–1916), војном колајном, али и руском ратном сабљом коју је добио за своје јунаштво.⁶⁹

По окончању устанка, архимандрит Мелентије Перовић се вратио тамо гдје је све и почело, у манастир Дужи. Ту је провео наредних девет година свог живота, видно слабог здравља. Управо из здравствених разлога, одбио је и митрополитску столицу. Настојао је да манастир у потпуности обнови, с обзиром на масовна разарања која је исти претрпио у бунама и устанцима раније. То му је и пошло за руком. Он је манастиром похвално управљао и обновио га је у потпуности.⁷⁰ Међутим, несретним случајем, манастир Дужи је по ко зна који пут, само овај пут случајно, изгорио до темеља 6. септембра 1886.⁷¹ Нажалост, архимандрит Мелентије није дочекао да га опет до краја обнови. Умро је у манастиру 7. јуна 1887.⁷²

Пред крај свог живота, архимандрит Мелентије Перовић залагао се за изградњу Саборног храма у Требињу. Његове заслуге за отпочињање изградње истог, заиста су велике. О томе је *Босанска вила* писала неколико година после смрти Перовића, у свом броју 21-22 од 30. новембра 1890. Наиме, у том броју под насловом „Из Требиња у Херцеговини”, *Босанска вила* је преносила да је нестало „митрополија и богатијех српскијех манастира; нема више ни онијех великољепнијех српскијех цркава, које су морале бити – све је то данас у рушевинама”. У тексту пише да су Требињци своје молитве свели у једну малу просторију, описујући то кроз једну врсту дијалога гдје заправо Србину, који се моли Богу, пред очи излазе „они стари његови владари, владике и јунаци и чинило би му се као да га питају: ‘Шта радиш? Што себи бољи храм не градиш?’ па би из ње често као застиђен изишао”. У том броју наводи се да је управо архимандрит Мелентије Перовић, заједно са предсједником Српско-православне општине у Требињу Стефаном Черовићем и Томом Ђеловићем, прије шест година, дакле 1884. отпочео зидање цркве у граду „какве по љепоти ваљда на Балкану равне бити неће”. Архимандрит Мелентије био је и предсједник

⁶⁹ Јован С. Радојчић, *Срби заједно од Дунава и Дрине...*, 96.

⁷⁰ Нићифор Дучић, *Историја Српске православне цркве...*, 220.

⁷¹ Сасвим је сигурно да камени зидови цркве нису били пожаром срушени, па је обнова текла релативно брзо. За исту је Земаљска влада за Босну и Херцеговину дала помоћ у износу од 200.000 форинти за то да се Манастирске рушевине поправе и подигну. (https://eparhija-zahumskohercegovaacka.com/?page_id=2099 [приступљено на дан 18. јануар 2023. у 12.40]).

⁷² Јован С. Радојчић, *Срби заједно од Дунава и Дрине...*, 96.

Одбора за изградњу *Саборној храма*. Послије његове смрти, градња је, услед недостатка финансијских средстава, обустављена, да би иста била продужена заслугама управо Черовића и Тома Ђеловића.⁷³ *Саборни храм свейој Преображења Господњеј* у Требињу изграђен је 1908⁷⁴, након скоро двадесет година градње.⁷⁵

*

Архимандрит Мелентије Перовић био је један од најзаслужнијих Требињаца и Херцеговаца уопште. Рођен у тада малом требињском селу Горица, од побожних родитеља, одмах је био окренут ка манастиру. Стекавши образовање у манастиру *Дужи*, читав свој живот посветио је истом. Од свог монашења 1856. па до смрти 1887. свој живот је углавном провео у Дужима, гдје је од обичног монаха 1856. постао архимандрит 1873. и пред крај живота одбио митрополитску дужност. Поред свог црквеног позива, овај знаменити Херцеговац имао је важну и значајну улогу у току *Херцеговачкој устјанка*. Не само што је учествовао у свим претходним устанцима свога периода, као и у овоме, већ је од почетка 1877. био и устанички војвода и командант једнога од 16 устаничких батаљона – *Шума Требињска*. За вријеме устанка одржавао је преписке са војводом Мићом Љубибратићем и боравио је на релацији Херцеговина – Црна Гора. По окончању устанка, ставио се на располагање новим окупационим снагама, и уз помоћ његове чете, аустроугарске окупационе снаге су успјешно окупирале требињски крај. По завршетку окупације, војвода и архимандрит повукао се у свој по ко зна који пут разорени и запаљени манастир *Дужи* и у њему је провео остатак свог живота. Пред крај, залагао се и био на челу одбора за изградњу *Саборној храма* у Требињу. Изградњу истог није дочекао, али је његове темеље поставио.

На основу свега, војвода Мелентије Перовић представља једног од најзначајнијих српских синова Херцеговине и једног од најзнаменитијих Херцеговаца у историји. Од горичког дјечака, преко душког

⁷³ Босанска вила, годиште 5, број 21-22, 30. новембар 1890, 348–349.

⁷⁴ У Шематизму захумско-херцеговачке епархије из 2006. направљена је грешка у годинама изградње храма. У истом се наводи да је градња започета 1898, док је стварна година почетка изградње 1888. (*Шематизам захумско-херцеговачке епархије 2006. године*, у: *Епископија захумско-херцеговачка*, приредио Стево Ђосовић, (Београд: Свет књиге, 2006), 206).

⁷⁵ *Шематизам Епархије Захумско-херцеговачке и приморске*, ур. Радивоје Круљ, (Мостар-Требиње: Епархија ЗХП – Видослов, 2021), 336, 628.

калуђера, Мелентије је постао устанички војвода и војни командант, чије су врлине и јунаштво свакако доказани у устанцима. Његов црквени позив ипак је био све вријеме изнад војног, па се он након окончања устанка, за разлику од неких других свештених лица која су учествовала у истом, скромно повукао у свој манастир. У истом је и дочекао свој крај, када је у 53. години живота умро. Његов живот и дјело остали су заувјек уткани у историју његовог Требиња, манастира *Дужи* и цијеле Херцеговине.

ЛИТЕРАТУРА

I НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ:

1. Архив Републике Српске – Подручна јединица Требиње
Фонд Породична збирка Мићо Љубибратић (1875–1876) – копије докумената, инвентарни број кутије 2.
2. Државни Архив у Дубровнику
Фонд породице Чингрија (1875 – 1877) – ХР ДАДУ 257 – кутија 12 – Х7Ба (свеска 1, 2), Х7ББ (свеска 1).

II МЕМОАРСКА ЛИТЕРАТУРА, ДНЕВНИЦИ И ОСТАЛИ ОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ:

- Arnautović, Esad, *Prilozi za istoriju Trebinja u XIX stoljeću*, (Trebinje: IK Svjetlost Sarajevo – Štamparija Trebinje, 1986).
- Вуковић, Војвода Гавро, *Мемоари*, књига 1, (Цетиње–Титоград: Обод–Побједа, 1985).
- Гиљфердинг, Александар Ф, *Путовање по Херцеговини, Босни и Сјарој Србији*, (Сарајево, ИП „Веселин Маслеша“, 1972).
- Грујић, Коста, *Дневник из Херцеговачкој устјанка (Од 6. августа до 16. октобра 1875. године)*, (Београд: Војни музеј ЈНА – Посебна издања, 1956).
- Irić, Šar, *Bosna i Hercegovina – putpis iz vremena ustanka 1875–1876. Sa petnaest Vjerzovih crteža prema autorovim skicama i posebnom kartom*, (Sarajevo: IRO „Veselin Masleša“, 1981).
- Капић, Хамдија, *Засијава о Босни и Херцеговини*, књига III, (Сарајево: Свјетлост Сарајево, 1954).
- Puljić, Ivica, *Hrvati katolici Donje Hercegovine i Istočna kriza – Hercegovacki ustanak 1875–1878*, *Humski zbornik VII*, (Dubrovnik–Neum: Državni arhiv Dubrovnik–Zaklada „Ruder Bošković – Donja Hercegovina“ Neum, 2004).

Шемаїтизам Епархије Захумско-херцеговачке и приморске, ур. Радивоје Круљ, (Мостар-Требиње: Епархија ЗХиП – Видослов, 2021).

III ПЕРИОДИКА:

Босанска вила – Сарајево, 1890; 1892.
Босанско-херцеговачки источник – Сарајево, 1893.
Глас Требиња – Требиње, 2011.
Засїава – Нови Сад, 1875; 1878.
Slovinac – Дубровник, 1878.

IV МОНОГРАФИЈЕ:

Bataković, Dušan T, *The foreign policy of Serbia (1844–1867). Ilija Garašanin's Načertanije*, (Beograd: Institute for Balkan Studies – Serbian Academy of Sciences and Arts, 2014).
Баћовић, Чедо, *Херцеговци у бунама и рајтовима (1482–1882)*, друго издање, (Никшић: Графокартон, 2012).
Берић, Душан, *Устїанак у Херцеговини 1852–1862*, друго издање, (Билећа-Гацко: СПКД „Просвјета“ Гацко – Билећа, 2007).
Буха Мијо, Миливоје, *Улошки устїанак 1882. и сїање у Херцеговини њог аустроугарском окупацијом (Друїа „Невесинска љушка“)*, (Српско Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004).
Вуковић, Сава, *Српски јерарси од деветиої до двадесетїої века*, (Београд-Подгорица-Крагујевац: Евро-Универс-Каленић, 1996).
Гутић, Василије М, *Ойшїїа и дипломатїска истїорїја устїанка у Херцеговини и Босни из 1875–1878. їодине, књига 2*, (Београд: Филип Вишњић, 2016).
Дучић, Нићифор, *Истїорїја Српске їравославне цркве од їрвијех десетїїна VII в. до наших дана и друїї књїжевни радови*, (Гацко: ДОБ, 2002).
Ивановић, Милош, Бачановић, Вук, Радосављевић, Недељко В, Мاستиловић, Драга, Гулић, Милан, Круљ, Радивоје, *Истїорїја Еїархије захумско-херцеговачке и їриморске*, (Требиње-Мостар: Епархија ЗХиП – Видослов, 2022).
Korać, Vojislav J, *Trebinje – istorijski pregled. Period od dolaska Turaka do 1878 god*, knjiga 2 – dio 2, (Trebinje: IK Svjetlost Sarajevo – Štamparija Trebinje, 1971).
Радан, Лазар, *Устїанак у Истїочној Херцеговини (1875–1878)*, (Требиње: Задужбина „Кнез Мирослав Хумски“, 2023).
Радочић, Јован С, *Срби заїагно од Дунава и Дрине*, том 3, П-Ш, (Нови Сад: Прометеј, 2009).
Радочић, Мирко С, *Херцеговина 1875–1878*, (Требиње: Општински одбор савета бораца НОР-а, 1961).
Славно доба Херцеговине, зборник радова, уредници: Милорад Ђ. Деретић, Стево Ђосовић, Радослав Р. Унковић, (Београд: Свет књиге, 2005).

Слијепчевић, Ђоко, *Истїорїја Српске їравославне цркве*, књига 2, (Београд: БИГЗ, 2002).
Субић, Радован, *Сїїилман и балкански устїанци (1866–1878)*, (Београд: Phoenix Press, 2016).
Ђоровић, Владимир, *Српски манастири у Херцеговини*, (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999).
Šljivo, Galib, *Historija Bosne i Hercegovine 1788–1878. Bosna i Hercegovina 1869–1878*, knjiga 7, (Tešanj: Planjaj komerc, 2016).

V МОНОГРАФСКЕ СТУДИЈЕ:

Слијепчевић, Ђоко, „Хумско-херцеговачка епархија и епископи (митрополити) од 1219. до краја XIX вијека“, у: *Еїископїїа захумско-херцеговачка*, (приредио Стево Ђосовић), (Београд: Свет књиге, 2006), 109–202.
Шемаїтизам захумско-херцеговачке еїархије 2006. їодине, у: *Еїископїїа захумско-херцеговачка*, (приредио Стево Ђосовић), (Београд: Свет књиге, 2006), 203–260.

VI НАУЧНИ ЧЛАНЦИ:

Bojić, Mehmedalija, „Svrgavanje turske vlasti i odbrambeni rat Bosne i Hercegovine protiv austrougarske invazije 1878. godine“, u: *Zbornik radova sa naučnog skupa: Otpor austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, (ur. Milorad Ekmečić), (Sarajevo: ANUBiH, 1978), 71–95.
Екмечић, Милорад, „Историјски значај устанка у Босни и Херцеговини 1875–1878“, у: *Радови из истїорїје БиХ XIX века*, (Београд: БИГЗ, 1997), 203–256.
Екмечић, Милорад, „Улога дон Ивана Мусића у Херцеговачком устанку 1875–78. године“, у: *Радови из истїорїје БиХ XIX века*, (Београд: БИГЗ, 1997), 173–202.
Луковић, Петко, „Борбе за Требиње у августу 1875. године“, у: *Славно доба Херцеговине*, (Београд: Свет књиге, 2005), 68–94.
Радан, Лазар, „Војвода Мићо Љубибратић у Херцеговачком устанку 1875 – државотворна идеја једног Требињца“, у: *Зборник радова са научног скупа историчара на тему: Српско национално њиїање у Босни и Херцеговини: истїорїјски їроцеси, личностїи и идеје*, (Гацко: СПКД „Просвјета“, 2022), 126–153.
Радан, Лазар, „Читуља митроносном архимандриту Нићифору Дучићу у Босанској Вили“, *Видослов* бр. 89, година 30, (2023): 87–93.
Субић, Радован, „Вилијам Стилман и Херцеговачки устанак (1875–1878)“, у: *Гласник удружења архивских радника Републике Српске*, број 4 – година IV, (Бања Лука: Удружење архивских радника Републике Српске, 2012), 143–160.

Томовић, Нада, „Црна Гора и Херцеговина у завршној фази Велике источне кризе,“ у: Зборник радова са научног скупа на тему: *Међународно признање Црне Горе*, (ур. Бранислав Ковачевић), (Подгорица–Никшић: ЦАНУ – Историјски институт Црне Горе – Филозофски факултет, 1999), 151–159.

Hauptman, Ferdo, „Internacija hercegovačkog ustaničkog vojvode Miće Ljubibratića u Grazu (Gracu) god. 1876/77“, у: *Prilozi 14–15*, (Sarajevo: Istorijski institut, 1978), 363–371.

VIII ИНТЕРНЕТ ИЗВОРИ:

https://eparhija-zahumskohercegovačka.com/?page_id=2099 [приступљено на дан 18. јануар 2023. у 12.40].

<https://leutar.net/2017/09/27/gradonacelnik-trebinja-kojeg-su-svi-voljeli/> [приступљено на дан 17. јануар 2023. у 11.24].

Msr Lazar Radan

Museum of Herzegovina in Trebinje

ARCHIMANDRITE MELENTIJE PEROVIĆ – BETWEEN THE MONK OF DUŽI MONASTERY AND THE DUKE OF REBELS

Summary: *Archimandrite Melentije Perović (1835–1887) is one of the most important insurgent figures. With his ecclesiastical authority and heroic courage, he stood at the head of the people of the Trebinje Forest (Šuma) and he was one of the most meritorious dukes and military commanders in that area. His life, biography and general data have been largely unprocessed until now. Therefore, this paper represents a novelty. The paper was created on the basis of available literature, newspaper and archival documents from the Duke Mićo Ljubibratić Fund in the Archives of the Republic of Srpska - Regional Unit of Trebinje (ARS – PJT) and the Čingrija Family Fund from the State Archive in Dubrovnik (HR DAD). Based on the insight into the above, in the paper we devoted ourselves to explaining the process primarily from the seventies of the XIX century and the war path of Duke and Archimandrite Perović, but also processing data from his life, according to their availability. Based on that, the paper was written with the full application of historical methodology, with the aim of highlighting a biography and works of the famous insurgent duke, Archimandrite Melentije Perović.*

Keywords: *archimandrite, duke, uprising, Herzegovina, Duži monastery, Trebinje.*